

Αντιμετώπιση φαινομένων ενδοσχολικής βίας και εκφοβισμού

Αναστάσιος Δαραράς

Ορισμός

Ένας μαθητής γίνεται αντικείμενο εκφοβισμού ή θυματοποιείται όταν υποβάλλεται, κατ' επανάληψη και κατ' εξακολούθηση σε αρνητικές ενέργειες από έναν ή περισσότερους άλλους μαθητές (Olweus, 1986 και 1991).

Χαρακτηριστικά σχολικού εκφοβισμού:

- σκόπιμη συμπεριφορά
- επαναλαμβάνεται για μεγάλο χρονικό διάστημα
- στη σχέση θύτη θύματος υπάρχει ανισότητα δύναμης

Διαφορά εκφοβισμού και επιθετικότητας

Η διαφορά έγκειται στα δύο κριτήρια:

- στην ανισότητα της δύναμης
- στο στοιχείο της επανάληψης

Η επιθετικότητα όταν καλλιεργείται μέσα από υγιείς σχέσεις μπορεί να αξιοποιηθεί θετικά π.χ. στις γλωσσικές ικανότητες, στον αθλητισμό, στη μάθηση, στην πρωτοβουλία, στο θάρρος της γνώμης

Διαφορά εκφοβισμού και σύγκρουσης

Στη σύγκρουση

- ισότιμη σχέση μεταξύ των μερών
- συμβαίνει περιστασιακά, τυχαία ή αυθόρμητα
- βιώνεται ίση συναισθηματική αντίδραση
- δεν επιδιώκεται απόκτηση δύναμης, καταναγκασμός ή πρόθεση για κέρδος
- οι εμπλεκόμενοι μετανιώνουν και αναλαμβάνουν τις ευθύνες
- προσπάθεια για επίλυση του προβλήματος

Κατηγορίες σχολικού εκφοβισμού

- Άμεσος εκφοβισμός:

Πράξεις φυσικής ή λεκτικής βίας

- Έμμεσος εκφοβισμός:

Πράξεις και συμπεριφορές κοινωνικού αποκλεισμού και συκοφαντίας

Μορφές σχολικού εκφοβισμού

- σωματικός εκφοβισμός
- λεκτικός εκφοβισμός
- κοινωνικός αποκλεισμός και
ψυχολογικός/συναισθηματικός εκφοβισμός
- απειλή/εξαναγκασμός
- αρπαγή/καταστροφή πραγμάτων
- σεξουαλικός εκφοβισμός
- ηλεκτρονικός εκφοβισμός
- ρατσιστικός εκφοβισμός

Ρόλοι συμμετεχόντων στον σχολικό εκφοβισμό

- ο νταής/θύτης/εκφοβιστής: είναι ο αρχηγός και ασκεί τον εκφοβισμό
- ο/οι ακόλουθος/οι του νταή/παθητικοί νταήδες: παίρνουν ενεργό μέρος
- οι υποστηρικτές του νταή: δεν παίρνουν ενεργό μέρος, αλλά είτε υποστηρίζουν τη συμπεριφορά του νταή είτε διασκεδάζουν με αυτή
- το θύμα: υφίσταται βία ή εκφοβιστική συμπεριφορά
- οι υποστηρικτές του θύματος: αποδοκιμάζουν τη συμπεριφορά του νταή και είτε προσπαθούν να βοηθήσουν το θύμα είτε όχι
- οι παρατηρητές/απλοί θεατές: αδιαφορούν για το περιστατικό και για τους εμπλεκόμενους

Οι παρατηρητές: γιατί δεν αντιδρούν;

- φοβούνται μήπως γίνουν και οι ίδιοι στόχος
- δεν ξέρουν πώς να αντιδράσουν
- πιστεύουν ότι θα υπάρξει κάποιος πιο αρμόδιος για να αντιδράσει
- φοβούνται μήπως ταυτιστούν με το θύμα
- δικαιολογούν την εκφοβιστική συμπεριφορά
- δέχονται πίεση από ομάδες συνομηλίκων
- δεν καταλαβαίνουν ότι ο εκφοβισμός είναι υπόθεση όλων και έχει αντίκτυπο και στους ίδιους και στο σχολικό περιβάλλον

Χαρακτηριστικά των νταήδων

- επιθετικότητα, θετική στάση προς τη βία
- αυτοπεποίθηση, θετική άποψη για τον εαυτό τους
- συνήθως μεγαλύτερη σωματική δύναμη από τους συνομηλίκους τους
- χαμηλά επίπεδα ενσυναίσθησης και αισθήματος αλληλεγγύης, ψυχρότητα και αδιαφορία για τα θύματα
- μειωμένοι ηθικοί ενδοιασμοί
- δεν αναλαμβάνουν την ευθύνη των πράξεών τους, ενοχοποιούν το παιδί θύμα
- κάποιοι από τους παθητικούς νταήδες είναι ανασφαλείς και αγχώδεις

Χαρακτηριστικά των θυμάτων

Παθητικά θύματα

- περισσότερο αγχώδη και ανασφαλή από τον μέσο όρο
- συνήθως επιφυλακτικά, ευαίσθητα, ήσυχια, υποχωρητικά
- χαμηλή αυτοεκτίμηση, αρνητική άποψη για τον εαυτό τους
- εσωστρεφή και μοναχικά, δεν έχουν πολλούς φίλους, λιγότερο δημοφιλή
- πιο αδύναμα από τον μέσο όρο

Δίνουν την εικόνα ότι δεν θα αντιδράσουν αν δεχθούν επίθεση

Προκλητικά θύματα

- προβλήματα συγκέντρωσης
- συχνά υπερκινητικά
- η συμπεριφορά τους ενδέχεται να προκαλεί εκνευρισμό και ένταση γύρω τους

Ευάλωτες ομάδες θυμάτων

- μαθητές/τριες με διαφορετικά χαρακτηριστικά και εμφάνιση από την πλειονότητα (βάρος, ύψος, χρώμα δέρματος, μαλλιών, προβλήματα όρασης, τρόπος ομιλίας)
- οικογενειακή κατάσταση (μονογονεϊκή οικογένεια, διαζύγιο, ορφάνια)
- μαθητές/τριες που αν και δεν διαφέρουν από την πλειονότητα, σε μια δεδομένη στιγμή δεν έχουν υψηλή δημοτικότητα ή κοινωνικότητα μεταξύ των συμμαθητών τους
- τα κορίτσια λόγω του φύλου τους
- μαθητές/τριες με αναπηρίες ή με προβλήματα υγείας ή με μαθησιακές δυσκολίες
- μαθητές/τριες διαφορετικών εθνοτήτων, γλωσσικών ή πολιτισμικών μειονοτήτων

Αιτιολογία

- ατομικά χαρακτηριστικά των παιδιών (ιδιοσυγκρασία, εξελικτική πορεία, τραυματικές εμπειρίες)
- χαρακτηριστικά του οικογενειακού περιβάλλοντος (πολύ αυστηρές ή πολύ ελαστικές μέθοδοι ανατροφής, αυταρχικοί γονείς, τιμωρητικοί τρόποι πειθαρχίας, αδιάφοροι – μη υποστηρικτικοί γονείς, έλλειψη επικοινωνίας με τους γονείς, έλλειψη προτύπων, πρότυπα επιθετικής συμπεριφοράς, βία ανάμεσα στους γονείς ή από τους γονείς προς τα παιδιά)
- διαβίωση σε υποβαθμισμένο περιβάλλον
- είναι συνήθως θύματα κακοποίησης
- διάφορες πλευρές του σχολικού περιβάλλοντος (ανεπαρκής εποπτεία, συνωστισμός μαθητών, έλλειψη προσωπικού, φτώχεια ερεθισμάτων)
- ψυχολογικό κλίμα του σχολείου (ανταγωνιστικό, ελεγκτικό, απρόσωπο, προσανατολισμένο στην επίδοση και όχι στις σχέσεις)
- ενίσχυση της βίας από τα ΜΜΕ

Ενδείξεις ότι το παιδί έχει πέσει θύμα εκφοβισμού

- έχει μειωμένη διάθεση ή αρνείται να πάει στο σχολείο
- κάνει αδικαιολόγητες απουσίες
- έχει απροσδόκητη μαθησιακή πτώση- χαμηλούς βαθμούς
- στα διαλείμματα περνά το χρόνο του γύρω από τους εκπαιδευτικούς
- καθυστερεί να έρθει στο σχολείο ή αργεί να επιστρέψει στο σπίτι
- αλλάζει δρόμους μέσα από τους οποίους πάει στο σχολείο ή επιστρέφει στο σπίτι
- τα ρούχα του είναι συχνά σχισμένα ή κατεστραμμένα
- έχει σημάδια ή μελανιές ή άλλες ενδείξεις επίθεσης και αποφεύγει να εξηγήσει πώς συνέβησαν
- συχνά χάνει το πράγματά του
- συχνά ζητά χρήματα από τους γονείς του γιατί έχασε αυτά που του έδωσαν
- έχει ξαφνικές αλλαγές στη διάθεσή του που επιμένουν
- παραπονιέται για ψυχοσωματικά προβλήματα

Για ποιο λόγο τα παιδιά εκφοβίζουν

- οι νταήδες έχουν ανάγκη την απόκτηση δύναμης και κυριαρχίας
- οι συνθήκες οι οποίες ανατράφηκαν σε πολλές περιπτώσεις τους έχουν δημιουργήσει τέτοια συναισθήματα ώστε να αντλούν ικανοποίηση με το να πληγώνουν άλλα άτομα
- επιζητούν όφελος (χρήματα, αντικείμενα)

Επιπτώσεις του σχολικού εκφοβισμού

Τα παιδιά θύματα είναι δυνατόν:

- να νιώσουν έντονο άγχος και ανασφάλεια
- να παρουσιάσουν σχολική άρνηση
- να κάνουν πολλές απουσίες από το σχολείο
- να οδηγηθούν σε σχολική αποτυχία
- να εμφανίσουν ψυχοσωματικά προβλήματα (πονοκεφάλους, διαταραχές ύπνου, ενούρηση)
- να παρουσιάσουν φοβίες, κατάθλιψη

Τα παιδιά θύτες κινδυνεύουν να:

- απομακρυνθούν από το σχολείο ή να διακόψουν τη σχολική φοίτηση
- να εμφανίσουν τάσεις φυγής από το σπίτι
- να εξελιχθούν, σε ποσοστό που αγγίζει το 50%, σε ενήλικες με αντικοινωνική και παραβατική συμπεριφορά

ΜΕΤΡΑ ΠΡΟΛΗΨΗΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ

Μέτρα στο επίπεδο του σχολείου

- λειτουργία Ομάδων Δράσεων Πρόληψης (Ο.Δ.Π.)
- έρευνα για τα φαινόμενα βίας και εκφοβισμού στο σχολείο με ερωτηματολόγια, παρατήρηση, συνεντεύξεις
- επιμόρφωση σε προγράμματα πρόληψης και διαχείρισης (προγραμματισμός δράσεων του σχολείου, υλοποίηση σχεδίου δράσης, οργάνωση ημερίδων, συμμετοχή γονέων)
- επιτήρηση μαθητών και επίβλεψη σχολικών χώρων.
Ετοιμότητα για παρέμβαση
- καθορισμός διαδικασίας και μέσων αναφοράς των περιστατικών
- καθορισμός διαδικασιών διαχείρισης των περιστατικών
- συναντήσεις εκπαιδευτικών και γονέων
- δημιουργία κύκλων γονέων
- διαπολιτισμική εκπαίδευση

Μέτρα στο επίπεδο της τάξης

- κανονισμός της τάξης για τον εκφοβισμό / διαμόρφωση πρωτοκόλλου κανόνων συμπεριφοράς στην τάξη
- έπαινος
- συνελεύσεις της τάξης
- συνεργατική μάθηση
- αξιοποίηση του αναλυτικού προγράμματος

Αξιοποίηση του αναλυτικού προγράμματος (1)

Διαπαιδαγώγηση των μαθητών σε θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αγωγής υγείας, κοινωνικών αξιών, επίλυσης συγκρούσεων κ.λπ.

- περιεχόμενο μαθήματος σχετικά με τη σχολική βία και τον εκφοβισμό

- ορισμός και μορφές σχολικής βίας και εκφοβισμού
- συζήτηση για τις αιτίες μέσα από τις εμπειρίες των μαθητών (οι μαθητές ήταν θεατές-παρατηρητές)
- συζήτηση για τις επιπτώσεις της σχολικής βίας και του εκφοβισμού
- έμφαση στην ανάπτυξη της ενσυναίσθησης και των δεξιοτήτων αναγνώρισης συναισθημάτων
- δημιουργία κανόνων συμπεριφοράς στην τάξη
- ενημέρωση και συζήτηση για πρακτικές ειρηνικής επίλυσης συγκρούσεων και διαχείρισης περιστατικών σχολικής βίας και εκφοβισμού

Αξιοποίηση του αναλυτικού προγράμματος (2)

- λογοτεχνία
- διδασκαλία κοινωνικών δεξιοτήτων μέσα από γνωστικά αντικείμενα αλλά και σε οποιαδήποτε ευκαιρία
- πώς να αποφεύγουν οι μαθητές τη θυματοποίηση
- ενίσχυση της αυτοεκτίμησης του μαθητή
- εκπαίδευση στη διαχείριση συναισθημάτων
- εκπαίδευση στην επίλυση συγκρούσεων
- παιχνίδια ρόλων

Μέτρα στο επίπεδο της οικογένειας

Συνεργασία/συνελεύσεις γονέων – εκπαιδευτικών

Οι γονείς:

- να ξεκαθαρίσουν στο παιδί τους ότι ο εκφοβισμός δεν περνάει
- να ανακαλύψουν πόση ενσυναίσθηση έχει το παιδί τους
- να μιλήσουν στο παιδί τους για την ευθύνη της παθητικής συμμετοχής του στον εκφοβισμό
- να ενημερώσουν το παιδί τους ότι η καταγγελία μιας πράξης εκφοβισμού δεν είναι κουτσομπολιό/«κάρφωμα»
- να ενθαρρύνουν το παιδί τους να βοηθήσει έναν μαθητή θύμα
- να προτείνουν στο παιδί τους να καλέσει έναν απομονωμένο μαθητή να πάνε μαζί σε μια εκδήλωση ή να τον προσκαλέσει στο σπίτι
- να συζητούν με το παιδί τους για να γνωρίζουν περισσότερα για τη ζωή του στο σχολείο

Μέτρα σε ατομικό επίπεδο

- συζήτηση με τον νταή
- συζήτηση με το θύμα
- συζήτηση με τους γονείς και προγραμματισμός σχεδίου δράσης για την επίλυση του προβλήματος

Τι μπορούν να κάνουν οι γονείς του νταή

- να καταστήσουν σαφές στο παιδί τους ότι δεν θα ανεχθούν αυτή τη συμπεριφορά στο μέλλον
- να καταλήξουν με το παιδί σε απλούς οικογενειακούς κανόνες
- να επαινούν το παιδί όταν ακολουθεί τους κανόνες
- να προσπαθούν να γνωρίζουν τους φίλους του παιδιού τους και τι κάνουν όταν βρίσκονται μαζί
- να περνούν χρόνο με το παιδί και τους φίλους του, να χτίσουν σχέση εμπιστοσύνης
- η σωματική δύναμη του παιδιού και η ανάγκη του για κυριαρχία να διοχετευθεί σε αθλητικές δραστηριότητες

Τι μπορούν να κάνουν οι γονείς του θύματος

- να ενισχύσουν την αυτοεκτίμηση του παιδιού αναπτύσσοντας κάποιες πιθανές κλίσεις και θετικά χαρακτηριστικά
- να ασχοληθεί με κάποια αθλητική δραστηριότητα
- έτσι θα έρθει σε επαφή με ένα νέο κοινωνικό περιβάλλον συνομηλίκων και δεν θα αντιμετωπίζεται με την καθιερωμένη αρνητική αντίληψη. Νέα ευκαιρία για απόκτηση φίλων
- να ενθαρρύνουν το παιδί τους να πλησιάσει έναν άλλον ήσυχο και φιλικό (συμ)μαθητή
- ενθαρρύνουν το παιδί και το προστατεύουν από την απογοήτευση. Προσοχή η «υπερπροστατευτικότητα» μπορεί να απομονώσει περισσότερο το παιδί
- να υποστηρίζουν τις σχέσεις και τις δραστηριότητες του παιδιού εκτός οικογένειας αλλά να παρακολουθούν διακριτικά τι συμβαίνει

Όταν ο εκπαιδευτικός δει φαινόμενο σχολικού εκφοβισμού

- αμέσως σταματά τη συμπλοκή
- αναφέρεται στους σχετικούς κανόνες που έχει ορίσει το σχολείο κατά του εκφοβισμού
- υποστηρίζει τον μαθητή που υπέστη εκφοβισμό με τρόπους που θα τον βοηθήσουν να ανακτήσει τη χαμένη αυτοεκτίμησή του
- συμπεριλαμβάνει στη συζήτηση αυτούς που παρακολουθούν τη σκηνή και τους συμβουλεύει για το πώς θα πρέπει να φερθούν την επόμενη φορά που θα παρατηρήσουν κάτι τέτοιο
- δεν απαιτεί από τους μαθητές να βρεθούν και να λύσουν τις διαφορές τους

Βιβλιογραφία

- Αγγελή, Κ. και Βλάχου, Μ. (2004) «Τεχνικές και Μέθοδοι Αντιμετώπισης Προβλημάτων στην Τάξη», στο Καλαντζή-Αζίζι και Ζαφειροπούλου, Μ. (επιμ) *Προσαρμογή στο σχολείο: Πρόληψη και Αντιμετώπιση Δυσκολιών*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 77 – 131.
- Δενδάκη, Α. (2010) «Η Ανθρωπιστική Προσέγγιση», στο Κολιάδης, Ε. (επιμ) *Συμπεριφορά στο Σχολείο: Αξιοποιούμε Δυνατότητες Αντιμετωπίζουμε Προβλήματα*, Αθήνα, 225 – 273.
- Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Δάφνη II. Συγγραφή και επιμέλεια Παραδεισιώτη, Α. και Τζιόγκουρος, Χ. (2008) *Η Εκφοβιστική Συμπεριφορά Μεταξύ των Μαθητών στο Σχολείο: Εγχειρίδιο για τους Εκπαιδευτικούς*, Λευκωσία:Ερευνητικό Διακρατικό Πρόγραμμα «Διερεύνηση των αναγκών και αύξηση της ενημερότητας για την εκφοβιστική συμπεριφορά μεταξύ των μαθητών στα σχολεία».

- Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου / Ίδρυμα Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου (2015) *Οδηγός Διαχείρισης Περιστατικών Σχολικής Βίας και Εκφοβισμού*, Αθήνα: Έργο «Εκπόνηση Επιμορφωτικού Εκπαιδευτικού Ενημερωτικού Υλικού και Προγράμματος Σπουδών Επιμόρφωσης» που εντάσσεται στις Πράξεις «Ανάπτυξη και Λειτουργία Δικτύου Πρόληψης και Αντιμετώπισης των Φαινομένων Σχολικής Βίας και Εκφοβισμού», των Αξόνων Προτεραιότητας 1 και 2 του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση», το οποίο συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ).
- Μάλαμα, Β. (2010) «Συστηματικός Εκφοβισμός – Σχολική Θυματοποίηση», στο Κολιάδης, Ε. (επιμ) *Συμπεριφορά στο Σχολείο: Αξιοποιούμε Δυνατότητες Αντιμετωπίζουμε Προβλήματα*, Αθήνα, 415 – 450.
- Olweus, D. (2009) *Εκφοβισμός και Βία στο Σχολείο: Τι Γνωρίζουμε και τι Μπορούμε να Κάνουμε*, Αθήνα: Ε.Ψ.Υ.Π.Ε.
- Σιαφαρίκα, Ε. (2015) «Ορισμοί, Χαρακτηριστικά και Μύθοι που Συνδέονται με τον Εκφοβισμό», στο Τσίτσικα, Α. και Τζαβελα, Ε. (επιμ) *Το Πείραγμα που Πειράζει*, Αθήνα: Πεδίο, 37 -53.
- Τσιάντης, Γ. (επιμ) (2010) *Δραστηριότητες στην Τάξη για την Πρόληψη του Εκφοβισμού και της Βίας Μεταξύ των Μαθητών: Εγχειρίδιο Εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης*, Ε.Ψ.Υ.Π.Ε.